

MEMLÜK ENTELEKTÜEL TARİHİ – I LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Editör:
Büşra Sıdıka Kaya

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

MEMLÜK
ENTELEKTÜEL TARİHİ - I

Literatür Değerlendirmesi

MEMLÜK ENTELEKTÜEL TARİHİ - I Literatür Değerlendirmesi

Editör:
Büşra Sıdika Kaya

Son Okuma Şeyma Kılıç
ISBN 978-625-8592-28-3
1. Baskı İstanbul - 2026

İHÜ Yayınları 174

Genel Yayın Yönetmeni Savaş C. Tali
Yayın Yönetmeni Ayşenur Alper
Tasarım İHÜ Yayınları
Kapak Uygulama İHÜ Yayınları
Mizanpaj Uygulama Muhammed Muttaki Topcu
Kapak Görseli *Masahif Rasid 14*, Mısır Millî Kütüphanesi ve Arşivleri.
Kaynak: UNESCO Dünya Belleği Programı.

Baskı&Cilt Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Sertifika No: 51796

Memlük entelektüel tarihine giriş - I : literatür değerlendirmesi / editör Büşra Sıdika Kaya ; son okuma Şeyma Kılıç. -- 1. Basım. -- İstanbul : İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2026.
292 s. ; 24 sm. -- (İHÜ Yayınları ; 174.).
ISBN 978-625-8592-28-3.
1. Memlükler _Entelektüel yaşam. 2. İslam uygarlığı _Tarih. 3. İlim hayatı _İslam ülkeleri _Tarih.
DS38.6
962.02

Bu kitap, İbn Haldun Üniversitesi Yayın Kurulu'nun 25.12.2025/18 tarih ve sayılı kararıyla yayınlanmıştır.

© Bu eserin tüm yayın hakları, İbn Haldun Üniversitesine aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

İbn Haldun Üniversitesi Yayınları bir İbn Haldun Üniversitesi departmanıdır.
Yayınevi Sertifika No: 51227 | Ordu Cd. No:3, 34480 Başakşehir/İstanbul
yayinevi@ihu.edu.tr | press@ihu.edu.tr

MEMLÜK
ENTELEKTÜEL TARİHİ - I
Literatür Değerlendirmesi

Editör
Büşra Sıdika Kaya

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Büşra Sıdıka Kaya

İstanbul Üniversitesi'nde XV. yüzyıl Memlük Kahiresi'nde bilgi, ulemâ ve toplum yapısını incelediği doktora tezini tamamladıktan sonra araştırmalarını uluslararası ölçekte derinleştirmiştir. Chicago Üniversitesi bünyesindeki *Mamluk Studies* (Memlük Çalışmaları) ve Bonn Annemarie Schimmel Kolleg gibi uluslararası araştırma çevreleriyle ortak projeler ve atölye çalışmaları yürüten Kaya, sosyal teori ile veri analizini harmanladığı çalışmalarında özellikle network (ilişki ağları) analizi yöntemini kullanarak, modern öncesi ulemâ ağlarını, ulemânın coğrafi hareketliliğini ve bilginin aktarım kanallarını dijital haritalandırma teknikleriyle incelemektedir. Araştırmaları daha ziyade İslam medeniyetinde ulema, medrese, bilgi aktarımı, yükseköğretimin mekânsal haritalandırılması, eğitim müfredatları, modern çağda ulemânın dönüşümü ve İslam toplumlarında bilginin üretimi gibi konulara odaklanmaktadır.

Halen İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdüren Kaya, evli ve altı çocuk annesidir.

İçindekiler

Önsöz	13
Giriş	15
Memlük Ulemâsını Mansıplar Üzerinden Çalışmak: Âlimlerin Mansıplarla İlişkilerine Farklı Yaklaşımlar	
Muhammet Enes Midilli	21
Giriş	21
Ulemânın Profesyonelleşmesi ve İlmin Meslek Haline Gelişi	23
Âlimlik ve Kâtipliğin Buluşması: Ulemânın Bürokratik Mansıplarda İstihdamı	24
Mansıp İçin Rekabetin Âlimlerin Sosyal İlişkilerine Etkisi	25
Mansıp İçin Rekabetin Telif Yansımaları	29
Mansıba Tayinde İcazetin Rolü: Tedris ve İftâ İcazeti	31
Âlimlerin Sosyal ve Mesleki Hareketliliği	33
Mansıplar Hakkında Monografiler: Seçilmiş Bibliyografya	36
Eğitimle ve Dinî Görevlerle İlgili Mansıplar	37
Bürokratik Mansıplar	38
Kaynakça	40
Hadis Rivayet Geleneğinin Bir Parçası Olarak Memlükler Döneminde Kadın Olmak	
Nagihan Emiroğlu	43
Giriş	43
Memlüklerde Hadis	46
Kadınlar ve Hadis Rivayeti	51
Biyografik Kaynaklarda Kadın	57
Mansıp Dışı Ulemâ: Kadın	60
Sonuç	63
Kaynakça	69
EK	72

Memlûkler’de Tefsir: Çağdaş Dönemde Yapılan Çalışmalar Üzerine
Bir Literatür Denemesi

Mesut Kaya & Rabia Hacer Bahçeci Üstün	75
Giriş	75
Memlûkler Döneminde Öne Çıkan Tefsir ve Kur’an İlimleri	
Eserleri	76
Memlûkler Dönemi Tefsir Faaliyetlerini Bütüncül Değerlendiren	
Çalışmalar	78
Memlûkler Döneminde Tefsirler, Tefsir Şerh ve Hâşiyeleri Üzerine	
Yapılan Çalışmalar	78
Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesir (ö. 774/1373)	84
Ekmeleddin el-Bâbertî (ö. 786/1384)	86
Bikâî (ö. 885/1480)	87
Diğer Müfessirler	88
Memlûkler Döneminde Yazılan Tefsir Usulü ve Kur’an İlimleri	
Üzerine Yapılan Çalışmalar	90
Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328)	90
Necmeddin et-Tûfî (ö. 716/1316)	91
Bedreddin ez-Zerkeşî (ö. 794/1392)	92
Muhyiddin el-Kâfiyeci (ö. 879/1474)	93
Celâleddin es-Suyutî (ö. 911/1505)	94
Sonuç	97
Memlûkler Dönemi Furûk ve Kavâid Literatürü Üzerine Yapılan	
Modern Çalışmalar	
Sümeyye Olgaç	99
Giriş	99
Memlûk İlim Hayatında Furûk ve Kavâid Eserleri	102
Memlûk Dönemi Furûk ve Kavâid Eserleri ve Özellikleri	105
İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), <i>Kavâidu’l-ahkâm fî</i>	
<i>mesâlihi’l-enâm</i>	105
Şehâbüddîn el-Karâfî (ö. 684/1285), <i>el-Furûk</i>	106
Sadrüddîn İbnü’l-Vekîl (ö. 716/1317), <i>el-Eşbâh ve’n-nezâir</i>	107
Halîl İbn Keykeldî el-Âlâî (ö. 761/1359),	
<i>el-Mecmû’u’l-müzehheb fî kavâ’idi’l-mezheb</i>	108
İbnü’n-Nakkâş (ö. 763/1362), <i>Kitâbu’n-nezâir ve’l-furûk</i>	108
Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370), <i>Eşbâh ve’n-nezâir</i>	108
İbn Kâdî’l-Cebel (ö. 771/ 1370), <i>el-Kavâidu’l-fıkhiyye</i>	109
Cemâlüddîn el-İsnevî (ö. 772/1370), <i>el-Eşbâh ve’n-nezâir ve</i>	
<i>Metâliu’d-dekâik fî tahrîri’l-cevâmi ve’l-fevârik</i>	109

Bedreddin ez-Zerkeşi (ö. 794/1392), <i>el-Mensûr fi'l-kavâid</i> , <i>Hâşiye alâ Kavâidi'l-Âlâi</i>	110
İbn Receb el-Hanbelî, (ö. 795/1393), <i>el-Kavâid</i>	110
Ebu'r-Rûh İsa b. Osman el-Gazzî (ö. 799/1397), <i>el-Cevâhir ve'd-dürer</i>	110
İbnü'l-Lahhâm (ö. 803/1401), <i>el-Kavâid ve'l-fevâidu'l-usûliyye</i>	110
İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), <i>Eşbâh ve'n-nezâir fi'l-fıkh</i>	111
Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî el-Ayzerî (ö. 808/1406), <i>Esne'l-makasid fi tahriri'l-kavâid</i>	111
Takıyyüddin Ebu Bekr el-Hısnî (ö. 829/1426), <i>el-Kavâid</i>	111
Bedreddin Muhammed İbni Ebû Bekir el-Bekrî el-Mısırî eş-Şâfiî (ö. 9./15. Yüzyılın ilk yarısı), <i>el-İstiğnâ fi'l-furûk ve'l-istisnâ</i>	111
İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503), <i>el-Kavâidü'l-küllıyye ve'd-davâbitü'l-fıkhıyye</i>	111
Celeddin es-Süyûtî (ö. 911/1505), <i>Eşbâh ve'n-nezâir fi kavâid ve furû'ı fıkhi's-Şâfi'iyye</i>	112
Memlükler Dönemi Furûk ve Kavâid Literatürü Üzerine Yapılmış	
Modern Çalışmalar	113
Türkçe Çalışmalar	113
İngilizce Çalışmalar	119
Arapça Çalışmalar	123
Değerlendirme	133
İzzeddin İbn Abdüsselâm Hakkında Yapılan Çalışmalar	133
Karâfi Hakkında Yapılan Çalışmalar	134
Diğerleri Hakkında Yapılan Çalışmalar	135
Öneriler	135
Kaynakça	136
Makrizî ve Tarihçiliği Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi	
Nurcan Gül Arslan	139
Giriş	139
Anna F. Broadbridge	141
Amalia Levanoni	146
Sami G. Massoud	150
Sonuç	154
Kaynakça	157
Jørgen S. Nielsen'in Memlükler Dönemi Adli Sistemine Dair Çalışmaları	
M. Fatih Yalçın	159
Giriş	159
Jørgen S. Nielsen Kimdir?	160
Mezâlim Müessesesi Literatürü	160

Ülkemizde Mezâlim Çalışmaları	164
Nielsen ve Memlükler Dönemi Mezâlim Mahkemeleri	167
Nielsen ve Dört Mezhepten Birer Kâdıkudât Tayini	173
Sonuç	175
Kaynakça	177
 Bilgi ile Otorite Arasında Beşik Ulemâsı Problemi	
Büşra S. Kaya	181
Giriş	181
Memlük Toplumsal Düzeninde Beşik Ulemâsı	182
Literatür Değerlendirmesi	191
Memlük Toplumsal Düzeni ve Ulemânın İlmî Pratikleri Üzerine	
Yapılan Çalışmalarda Beşik Ulemâsı Meselesi	191
Memlük Şehirlerinde Kültürel Sermayenin İstatiksel Tanımlanması	194
Anlatı Metinleri ve Vakfiyeler Üzerinden Beşik Ulemâsı	195
Elit Aileler ve Sosyal Düzenin Tesisinde Beşik Ulemâsı	198
Evlâdü'n-nâstan Beşik Ulemâsının Metin Üretimi	200
Memlük Hankah ve Ribatlarında Beşik Ulemâsı	202
Memlük Bîmâristânı'nda Beşik Ulemâsı	203
Gücün Dönüşümü ve Yolsuzluğun Tespitinde Beşik Ulemâsı	204
Memlük Taşrasında Beşik Ulemâsı	205
Memlük Sosyal Hayatında Beşik Ulemâsının "Aracı" Rolü	206
Mezâlim Mahkemeleri ve Memlük Dinî Siyasetinde Beşik Ulemâsı	207
Sonuç	209
Kaynakça	210
 Memlükler Döneminde Şeriat ve Siyaset: Çağdaş Batılı Literatür	
Üzerine Bir Değerlendirme	
M. Emin Canlı	213
Giriş	213
İlk Çalışmalar ve Dolaylı Mülâhazalar	215
Literatürün Asıl Başlangıcı: Adli Teşkilat Odaklı Çalışmalar	224
Geçmişin Muhasebesi ve Tadili: Yeni Yorumlar, Yaklaşımlar ve	
Odaklar	231
Sonuç	243
Kaynakça	244

Memlûk-Osmanlı Geçiş Döneminde Mısır ve Suriye’de İlmi Hayat ve Ulemâ:
Bir Literatür Değerlendirmesi

Gürzat Kami	249
Giriş	249
Adli Teşkilat ve Hukuk	250
Suriye ve Mısır Ulemâsı İstanbul’da: Seyahatler, İlişkiler ve İstihdam	255
Osmanlı Eliti Suriye ve Mısır’da: Emperyal Yatırımlar, Vakıflar ve Himaye	259
İlmi Üretim ve İlgiler	262
Biyografiler, Ulemâ Aileleri ve Azınlıktaki İlmi Gruplara Dair Çalışmalar	273
Sonuç	276
Kaynakça	277

Önsöz

Elinizdeki çalışma, modern öncesi İslam dünyasının entelektüel, kurumsal ve toplumsal haritasında kurucu bir dönüm noktasını temsil eden Memlük uleması ve düşünce tarihine dair samimi bir keşif çabasının, mütevazı bir giriş risalesinin ürünüdür. İlk baskıdan bu yana siz kıymetli okurlardan ve araştırmacılardan gördüğümüz teveccüh, bize çok önemli bir gerçeği tekrar hatırlattı: İslam medeniyetinin Haçlı seferleri ve Moğol istilaları gibi büyük sarsıntıların ardından kendisini nasıl yeniden inşa ettiğini, hangi damarlardan beslenerek küllerinden doğduğunu anlama arayışı, akademide hâlâ en taze ve en heyecan verici sorulardan biridir.

Bu kitap, aslında masabaşında tek başına yazılmış bir metin değil; omuz omuza yürütülen iki yıllık yoğun bir atölye mesaisinin, paylaşılan heyecanların ve salgın günlerinin o izole atmosferinde dijital ekranlar üzerinden de olsa birbirimize bağlanarak gerçekleştirdiğimiz çalıştay serisinin ortak emeğidir. Memlük çağını, Osmanlı öncesi dönemin edilgen bir geçiş formu ya da klasik dönemin kuru bir taklitçisi olarak gören eski, indirgemeci yaklaşımlara her zaman şüpheyle yaklaştık. Bizim amacımız; ulemanın fıkıh, hadis, tarih, tabakat ve o muazzam ansiklopedik eserlerde bıraktığı izleri, dönemin sosyo-politik gerçekliğiyle canlı bir bağ kurarak yeniden okumaktır.

Bugün geriye dönüp baktığımızda, Memlük araştırmalarının küresel ölçeğe kabuk değiştirdiği çok dinamik bir döneme şahitlik ediyoruz. Chicago Üniversitesi bünyesindeki *The Middle East Documentation Center* ve *Mamluk Studies Review*'in çeyrek asırlık birikimi bizlere çok şey öğretti. Artık tekil biyografilerin sınırlarını aşan, Dijital Beşerî Bilimler (*Digital Humanities*) yöntemleriyle, koca bir ulema neslinin coğrafi ve entelektüel hareketliliğini haritalandıran Sosyal Ağ Analizleri (SNA) konuşuluyor.

Nitekim Stephan Conermann'ın Bonn okulundailmekilmek dokuduğu “bağlamsallaştırılmış anlatı” (*narrative contextualization*) modeli, bize o sararmış el yazması metinlerin arkasında toplumsal alanda var olma mücadelesi veren, kendi stratejilerini üreten canlı aktörler olduğunu gösterdi. Keza Ghent Üniversitesi'nde Jo Van Steenberg ve ekibinin yürüttüğü projeler, ulemayı

saraydan ve asker  oligar iden kopuk, izole bir sınıf olarak görmememiz gerektiğini; aksine onların iktidar ağılarıyla ne kadar organik ne kadar insanı bir ilişki içinde olduğunu gözler önüne serdi.

Meml k Entelektüel Tarihi ekibi olarak bizler, bütünü kuşatmanın getireceğı o tatlı ama riskli dağınlıktan kaçınarak, iddiamızı Meml k ulemasının me-tinsel mirası, ilmi pratikleri ve ağı yapıları üzerine teksif etmeyi daha emin bir yol olarak gördük. Elinizdeki bu küçük kitap, bizzat bu dijital yöntemleri uygulayan teknik bir çalışma değı elbette; ancak dünyada esen bu yeni ve güçlü metodolo-jik r zg rları yerli literatüre tanıtmayı, bu doğırultuda yeni nesil araştırmacılara rehberlik etmeyi, yeni ufuklar a mayı ve yarının büyük dijital ulema atlaslarına zemin hazırlamayı hedefleyen bir vizyon belgesidir.

Bu heyecanlı yolculukta, kitabın elinizdeki yeni formuna ulaşmasında ve bu ikinci baskının hazırlanmasında bizleri her daim ilmen ve fikren teşvik eden, viz-yonuyla yolumuzu a an kıymetli hocam Prof. Dr. Atilla Arkan'a; desteklerini, ya-pıcı eleştirilerini ve ilmi rehberliklerini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer ho-calarımız Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz'a, , Prof. Dr. Halit  zkan'a, Doç. Dr. Ertuğrul  kten'e, Prof. Dr. Tuncay Başoğlu'na, Prof. Dr. Abdurrahman At ıl'a ve her sıkış-tığımızda dostane metodolojik katkılarıyla imdadımıza yetişen Doç. Dr. Mesut Kaya'ya en kalbi şükranlarımı sunarım. Kitabın basım ve yayım süreçlerindeki o sessiz ve kıymetli emeğı için şeyma Kılıç'a ve yayına hazırlık safhasında bu aka-demik sorumluluğı benimle paylaşan yayın kurulu ekibindeki tüm mesai arka-daşlarına teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

 lk baskıda mütevazı bir yol haritası sunma iddiasıyla yola çıkan bu literatür değılendirmesinin, genişletilmiş bu yeni baskısıyla alana adım atacak genç mes-lektaşlarımda ve  ğrencilerimde taze sorular, yeni yöntemsel meraklar ve en önem-lisi o hiç bitmeyecek olan analitik keşif arzusunu uyandırması temennisiyle...

Büşra Sıdık Kaya
Başakşehir, 2026